

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Тыва

Администрация муниципального района "Бай-Тайгинский кожуун
Республики Тыва"

МБОУ Кызыл-Дагская СОШ

РАССМОТРЕНО

Методическим советом
школы заместитель
директора по НМР

Конгар-оол В.М.

Протокол № 1 от
«29» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Педагог
дополнительного
образования

Калдар-оол А.Д.

Протокол № 1 от
«29» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

МБОУ
Кызыл-Дагская
СОШ
Кочнев С.С.
Приказ № 1/11
от «1» сентября 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Курса внеурочной деятельности «Улусчу ужурлар»

для обучающихся 1 класса

Разработала Салчак Д.Х.
учитель начальных классов

с Кызыл-Даг 2023

Тайылбыр бижик

Улусчу педагогика амгы национал школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылчорудулгазының кол үндезинин тургузуп, ниити өөредилге системазында чаа угланыышкын, тускай эртем болуп, быжыг турушту ээлеп турар. Чоннуң чаагай чаңчылдары, сагылгаезулалдары, ужурлары улусчу педагогиканың кол өзээн тургуспушаан, өзүп орар салгалдың кижизидилгезиниң депшилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогиканың идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары чугле школада, башкылаашкында ажыглааттынып турар эвес, а өг-бүле кижизидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Салып турар сорулгалары:

Өөредилге сорулгазы: тыва чоннуң уттундурган болаш уттундуруп бар чыдар чаңчылдарын, ёзулалдарын дедир эгидип, школачыларга өөредири; өөреникчилерниң мөзү-шынар болгаш бот-кижизидилгезинче угланган чоннуң чагыг суртаалдарын, езу-чаңчылдарын билиндирип өөредир.

Кижизидилге сорулгазы: улусчу педагогика болгаш ада-өгбелеривистин чаагай чаңчылдарына даянып алгаш, келир уениң мөзү- бүдүштүг, хундулээчел салгалын хевирлеп кижизидер.

Сайзырал сорулгазы: өөреникчилерниң угаан-медерелин, чүве шиңгээдирин, бот-башкарлырын, чогаадыкчы чоруун, бот-туружун бедик чадаже көдүрери.

Программаның тургузуу.

Улусчу ужурлар деп эртем 6 системниг программалардан тургустунган: «Өг-бүле» (1 класс); «Чаңчылдың чаражы» (2 класс); «Кижиге болгаш бойдус» (3 класс); «Кижиге эш херек» (4 класс).

Шактарнын хуваалдазы.

Ниитизи-биле эге школага өөредири 135 шак.

Оларның класстар аайы-биле хуваалдазы мындыг:

1 класс – 33 шак

2 класс – 34 шак

3 класс – 34 шак

4 класс – 34 шак

Демдек салбас, а чартык чылдап зачет хевиринге түннелди көргүзүг-шиңгээдилге хевиринге кылып, өөреникчинин демдээ кылдыр салып болур.

Ниити шактарның санынче экскурсиялар, оюннар, мөөрейлер, ужуражылгалар, улусчу байырлалдар шактары база кирген.

Кичээлдер нургулайында оюн хевирлиг, практиктиг угланыышкынныг болур. Оларны аянчорук, көргүзүг-шиңгээдилге, янзы-бүрү чогаадыкчы ужуражылгалар, аас-чогаал кичээлдери, бойдусче походтар, хайгараалдар кылдыр организаптап, хостуг чугаа хевиринге эрттирип болур.

Экскурсия: төрөөн чериниң чараш-каазын магададыр сорулга-биле арыгже, дагларже, хем кыдыынче селгүүстээри; тыва өгнү сонuurгаттылары, чамдык улусчу ужурларны шингээтирери(суг бажы, ыдык ыяштар, чер-чурт дагыбыры), төөгүлүг тураскаалдарны, черлерни эргири.

Ужуражылга: улуг хүндүткелдиг өгбө, тоолчу, ыраажы, чазаныкчы, артист, чурукчу болгаш өске-даа улус-биле ужуражыры.

Эртем харылзаазы: Төрөөн чугаа. Төөгү. Чугаа сайзырадылгазы. Улустуң аас-чогаалы. Күшажыл кичээли. Чурулга. Хөгжүм кичээли. Долгандыр турур хүрээлел болгаш бойдус кичээли.

Программаны 1-6 класстың уругларынга угландыр тургускан.

1-ден 6 класстарга чедир «Улусчу ужурлар», кичээлдер неделяда 1 катап эртер.

Ук кичээлдерниң дээштии, ооң түңнелдери тестилер болгаш анкеталардан база өөреникчилерниң чогаадыкчы ажылдарындан көстүп келир.

Түңнелинде: Мөзү бүдүштүг, ёзулуг тыва кижини келир үениң салгалындан хевирлеп үндүрер деп төнчү сорулгалыг.

«Өг-бүлө»

(1 класс, 33 шак)

Бирги чылдың кичээлдериниң үндезини өг-бүлө, ажил-агый, төрөөн чер, төрөөн чурт дугайында эге билиглер болур. Төрөөн чурттуң чедимчелиг, сайзыраңгай байдалы,

Бир-ле дугаарында, найыралдыг, ажил-агыйжы өг-бүледен, ол ышкаш карак кызыл чогаадыкчы, тургузукчу чоруктан эгелээр деп идея мында салдынган: чедимчелиг чурттаар дизе, ону бодуң кызыл күш үндүрүп ажилдап тургаш чедип ал.

Бирги класска уруглар төрөөн суурунуң, кожуунунуң, Тывазының ажил-агыйы, аал коданы, төрөл харылзаалары-биле, ол ышкаш аңаа хамаарышкан чогаалдар-биле таныжар.

Элээн хөй үени номчулгаже, янзы-бүрү экскурсияларже, ужуражылгаларже чарыбыры көрдүнгөн.

1 дугаар класстың өөредилге номун колдуунда башкы номчуп бээр. Видеоматериалды номчулга соонда көргүзөр болза таарымчалыг. Ырларны «дыңнаңар»,

«ырлажыңар» дээнин барымдаалап ажыглаар.

Бөлүктээшкин бүрүзүнүң уткалары.

Өг-бүлө

Тыва дугайында эге билиглер. Тывалар деп кымнарыл ол?

Ужур деп чүл? Кижиниң төрүттүнгөн чери. Аймак сөөк, ызыгуур деп чүл?

Бистиң өг-бүлевис Өг-бүле деп чүл? Авазын, ачазын хүндүлээри. Угбаларын, дуңмаларын хүндүлээри. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлежип адажырының ужурлары. Чоок төрел улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрелдерин хүндүлөп адаарының ужурлары. Кижиниң кырган-авазы болгаш кырган-ачазы. Оларга тускай хамаарылга.

Өг – чурттаар чер

Өг – чурттаар чер. Малчыннар өглери. Өгге тыва кижиниң онзагай хамаарылгазы. Өг дугайында тоолдардан үзүндү, шүлүктөр, тывызыктар, ырлар. Тыва өгнү сонургаттылары, эт-севин таныштырар, ужурларын өөредери.

Бистиң бажыңывыс

Бажың ажылы. Бажыңга мээң кылыр ажылдарым. Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузары. Хүн бүрүдө кылыр даштыкы ажылдар. Ада-иезинге дузалажып, күш-ажылга ынак болурунга кижизидери.

Аал дугайында

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилериниң ажыл-агыйны канчаар кылыры. Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлериниң аттары. Аал коданынга сагыр ужурлар. Аал коданын чүгө х үндүлээри.

Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү

Тываларның амыдыралының дөзү чүл? Бистиң өг-бүлевистиң мал-маганы. Мал маганны уш бөлүккө чарары. Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы. Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы

Найырал дугайында

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил? Сайзанактап ойнаары, ону чүгө үрөп болбазыл. Салаалар-биле оюннар.

Бирги классты доосканының түңнелинде алган билиглери:

Тыва дугайында эге билиглер. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлежип адажырының ужурлары. Чоок төрел улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрелдерин хүндүлөп адаарының ужурлары.

Тыва өгнүң эт-севин танып билип, ужурларын өөренип алып.

Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузуп билир. Хүн бүрүдө кылыр ажылдарга бодунуң үлүг-хуузун кириштирип билири.

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилериниң ажил-агыйны канчаар кылыры. Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлериниң аттары.

Аал коданынга сагыыр ужурлар.

Мал маганны уш бөлүккө чарары. Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы.

Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил?

Сайзанақтап ойнаары, ону чүгө үрөп болбазыл. Салаалар-биле оюннар, тыва оюннарны(кажык, баг кагары, хурежири, ча адары, тывызыктажыыры, кожамыкка чижери, сайзанақтаарын) ойнап билир болгаш Шагаа байырлалының дугайында эки билир болур.

Календарь - тематиктиг планнаашкын

Неделяда 1 шак (33 шак)

№ п/п	Тема урока	Шагы	Эртгирер хуну	
			Планда	по факту
1 улдун				
1	Кирилде кезээ. Ужур деп чүл?	1	07.09	
2	Тыва чурту	1	14.09	
3	Тывалар деп кымыл ол?	1	21.09	
4	Кады торээн кижилер	1	28.09	
5	Хунчугеш.Сөзү О. Сувакпиттии, аялгазы М. Нурсатты.	1	05.10	
6	Ада төрели алдын, ие төрели мөңгүн.	1	12.10	
7	Кырган-ачазы биле кырган-авазын хундулээри.	1	19.10	
8	Чоок торел улус.	1	26.10	
9	Малчыннар өглери.	1	09.11	
10	Өг ужурлары.	1	16.11	
11	Өгнүң эт-севи.	1	23.11	
12	Өг херекселдериниң ужурлары.	1	30.11	
13	Тыва өглер. Сөзү А. Даржайныны, аялгазы К.Бегзинии.	1	07.12	
14	Бажың дугайында.	1	14.12	
15	Бажың – кижилерниң кол эдилели.	1	21.12	
16	Бичии Лена. Сөзү Л. Чадамбаныы, аялгазы М. Нурсатты.	1	28.12	
17	Аал коданы.	1	11.01	
18	Аал ужурлары.	1	18.01	
19	Шайывыс. Сөзү Ч.Кара-Күскенин, аялгазы А.Тановтуу.	1	25.01	
20	Чурттуң кол ажил-агыйы.	1	01.02	

21	Дузааргакпай. СөзүН. Ооржакты, аялгазы С.Бюрбээнии.	1	08.02	
22	Инек дугайында.Назы-харын барымдаалап адаары.	1	15.02	
23	Шилги бызаам.	1	29.02	
24	Сарлык дугайында.	1	07.03	
25	Сарлык оглу.	1	14.03	
26	Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.	1	21.03	
27	Аьт.	1	04.04	
28	Кулунчугаш. Сөзү А. Допчааны, аялгазы Д. Шактарны.	1	11.04	
29	Теве дугайында.	1	18.04	
30	Шээр мал. Назы-хары, аттары.	1	25.04	
31	Найырал – үнелиг чүүл.	1	02.05	
32	Сайзанап.	1	16.05	
33	Ойнаал,эжим.	1	23.05	